

FEJÉR MEGYEI SZEMLE

1984/2

KLANICZAY TIBOR / NEMZETI IRODALOM ÉS ÖSSZEHAONLÍTÓ IRODALOMTÖRTÉNET

Magyarság és európaiság — Keresztury Dezső e kettő egységére nevelte tanítványait, mint tanár, mint író, mint tudós egyaránt. E sorok írója 18 éves korában az Eötvös Collégium első emeleti szobáiban, a kollégiumi órák színhelyén találkozott először a magyar irodalom e tág látókörű, az egyetemes emberi értékekre figyelő, nemzeti irodalmunkat európai összefüggésekben szemlélő útmutatással. E tanítás igazát az azóta eltelt évtizedek egyre csak megerősítették, hitelesítették. Magyarság és európaiság, vagy így is nevezhetnénk nemzeti irodalom és összehasonlító irodalomtörténet azonban korántsem egyszerűen, magától értetődően rendeződik egységbe. Könnyű az elvet deklarálni, de nehéz a gyakorlatba átvinni, a mindennapi irodalomtörténeti munkában érvényesíteni. Keresztury Dezső indításának szellemében tesz kísérletet ez az írás az e kérdésről való további eszmélkedésre.

Hosszú ideig az volt a magyar kutatók véleménye, hogy a magyar nemzeti irodalom más népek olvasói és kutatói számára egyáltalán nem hozzáférhető, s ezért nem remélhető, hogy annak vizsgálatához hozzá tudjanak járulni. Másrészt úgy vélték, hogy Magyarországon kevésbé, vagy alig vannak meg a feltételei annak, hogy idegen irodalmak kutatásában komoly eredményeket lehessen elérni, ezért az ezekkel foglalkozó diszciplínáknak nem volt túl nagy becsülete. Igaz, hogy a világirodalom, az összehasonlító irodalom terén voltak már igen korán úttörő kezdeményezések is Magyarországon; így közismert, hogy 1877-ben itt jelent meg először olyan irodalomtudományi folyóirat, mely címében az „összehasonlító irodalom” kifejezést alkalmazta: *Acta Comparationis Litterarum Universarum* — *Journal de Littérature Comparée*. A hivatalos magyar tudományos élet azonban ezt a későbbi hasonló kezdeményezéseket inkább csak amolyan kuriózumoknak tekintette, s a nem magyar irodalmak tudósai közül igazában csak azokat értékelte, akik a magyar irodalom kutatásában is fontos munkákat tettek le az asztalra.

Ennek az állapotnak elsősorban a nemzeti irodalom kutatása szenvedte kárát. Mert bár rendkívül alapos és magas színvonalú munka folyt a magyar irodalom anyagának, szövegeinek feltárása, kritikai feldolgozása terén, erősen fenyegetett a provincializmus, az érték- és mértéktesztés veszélye. Magyarországon e veszélyek felismerése vezetett az összehasonlító irodalomtörténet kb. negyedszázada kezdődött fellendüléséhez. Nem a nagy irodalmak, a modern filológiai diszciplínák kutatói voltak Magyarországon a kezdeményezők; sőt még ma is azt lehet mondani, hogy anglisták,

italianisták stb. jórésze inkább bezárkózik saját tudományszakjának a keretei közé, mint a magyar irodalom kutatóinak többsége.

Nemzeti irodalomtörténet és összehasonlító irodalomtörténet szerves összekapcsolása, egysége, véleményem szerint a kisebb irodalmak kutatása esetében még sokkal fontosabb, mint a világnyelveken írottakban. Ez utóbbiak ugyanis, márcsak mennyiségi gazdagságuknál fogva, a jelenségek és értékek olyan széles skáláját képesek létrehozni, hogy az irodalom egyetemes történetének szinte minden korszakában, s minden műfajban jelen vannak remekművekkel. Már csak a számok törvényeiből is következik, hogy csak a francia, vagy csak az angol nyelvű irodalom, vagy irodalmak alapján meg lehet ragadni az irodalom egyetemes törvényszerűségeit, míg csak a dán, vagy csak a magyar alapján nem. E kisebb nagyságrendű és elterjedésű irodalmak hozzájárulása részlegesebb: bizonyos korok bizonyos műfajaiban nagyon lényeges, másokban kevésbé vagy egyáltalán nem az. Hogy példákat említsek: aki a barokk tragédiával foglalkozik, az sokat veszít munkája értékéből, ha nem vonja be vizsgálata körébe a holland Vondel műveit; az európai petrarkista líra történetét azonban meg lehet írni a svéd irodalom figyelembevételével is. Ugyanez vonatkozik a magyar irodalomra: a XVIII. századi európai regény vizsgálatakor mellőzhető a magyar irodalom, a XIX. századi romantikus líra esetében már aligha.

Annak megállapítása azonban, hogy pl. a magyar irodalom anyagából mi az, aminek helye van a nagy irodalmi értékek egyetemes összképében, mi az, ami újat, sajátosat, másutt nem létező értéket képvisel, csak az összehasonlító irodalom szempontjainak alkalmazásával lehetséges. A nemzeti irodalmak hagyományában s irodalomtörténeti kutatásában kialakult bizonyos értékrend, melynek megvan a jogosultsága az adott nemzeti irodalomnak, mint külön strukturának a keretén belül. Az ilyen értékrend azonban nem biztos, hogy egyezik egy egyetemes értékrenddel. Lehetnek ünnepeelt nagy nemzeti klasszikusok, akik munkássága az irodalom általános, nemzetközi mezőnyében nem jelentős; viszont lehetnek az adott nemzeti irodalmi hagyományban kevesebbre értékelt, vagy egyenesen elfeledett szerzők és művek, melyek a nemzetközi porondon figyelemre méltók valamely másutt nem jelentkező sajátosságukkal, újdonságukkal. Hogy egy nagyon kézenfekvő, s már idézett példát említsek: az 1877-ben Magyarországon megindult *Journal de Littérature Comparée* a magyar irodalomtudomány és kritika történetében meglehetősen periferikus jelenség, ezzel szemben a komparatiztika nemzetközi történetében igen fontos állomás.

A fenti felismerések jegyében arra kell törekednünk, hogy a nemzeti és összehasonlító irodalomtörténeti kutatások mennél közelebb kerüljenek egymáshoz, sőt, a magyar irodalom kutatásában a kutatók már eleve a komparatiztika szempontjai szerint közeledjenek anyagukhoz. Egyrészt el kellene érni, hogy más irodalmak kutatói és főleg más országok irodalomtörténészei közül mennél többen legyenek, akik a magyar irodalmat is, illetve annak bizonyos korszakait, vonatkozásait is ismerjék, s a kívülálló szemével és ítéletével, más irodalmi és kritikai hagyomány birtokában

szóljanak hozzá a magyar irodalom kérdéseire. Másrészt elő kell segítenünk, hogy a magyar irodalom szakértői más irodalmak kérdéseiben is járatosak legyenek. A XX. századi magyar irodalom kutatóitól inkább azt kell elvárni, hogy a modern amerikai regényt ismerje, mintsem a XVII. századi magyar eposz kérdéseit. S a magyar reneszánsz líra szakértője esetében fontosabb, hogy jól ismerje az olasz petrarkista költészetet vagy a Pléiade költőit, mint a XIX. századi magyar regényírókat. Ezáltal remélhetjük elérni, hogy a magyar irodalom alkotóit és műveit ne csak, sőt ne is elsősorban a nemzeti irodalom összefüggésrendszerében, hanem az egyetemes irodalom részeként vizsgálják és elemezzék. Meggyőződésem szerint ezen a módon lehet egyszerre továbbfejleszteni a nemzeti irodalom ismeretét, és gazdagítani az összehasonlító irodalomtörténetet.

Ennek a munkának a során természetesen számos nehézséggel kell szembenézni. Legyen szabad ezek közül csak egyet említeni: azt a tényt, hogy a magyar irodalmat egyrészt a világ vezető nagy irodalmainak az ismeretében kellene vizsgálni, másrészt azonban a magyarsággal szomszédos népeknek, a magyaréval többé-kevésbé hasonló méretű irodalmaival összefüggésben. Mert míg egyrészt adottság, hogy a magyar irodalom a legtöbb termékeny külső ösztönzést az olasz, a német és a francia irodalomtól kapta, addig tagadhatatlan, hogy sajátos fejlődésrendje, belső struktúrája a környező nemzetek irodalmához teszi hasonlóná, ezekkel alkot valaminő tipológiai közösséget. A nagy nyugati irodalmak ismerete mellett ezért nem kevésbé fontos a közép-európai irodalmakban, a lengyelben, csehben, románban, szerbhorvátban stb. való jártasság. Tíz nyelven olvasó és ugyanennyi irodalmat ismerő magyar irodalomtudósokkal természetesen nem rendelkezünk, s nyilván a jövőben sem fogunk rendelkezni. Óriási jelentősége van ezért a különböző jártassággal bíró kutatók szoros együttműködésének, csoportmunkájának. Különösen a reneszánsz, a XVIII. századi és a modern irodalom kutatásában sikerült eddig ilyeneket eredményesen létrehozni, arra törekedve, hogy szoros egységben dolgozzanak olyan kutatók, akik a magyar irodalom mellett két-három nyugat- vagy kelet-európai irodalomban is komolyan járatosak. Így sikerül elérni, hogy legalább kollektív módon megvalósuljon a különböző irodalmak kívánt együttes ismerete.

Összegezve, véleményem szerint, nemzeti és összehasonlító irodalomtörténet nem két egymástól független kutatási terület, még kevésbé helyes a kettő szembeállítás. Ellenkezőleg, mennél szorosabb összekapcsolásukra, egységükre kívánatos törekedni.